ujforum.qxp 5/2/2006 4:14 PM Page 13

Milton Friedman tudományfilozófiai szerepének rövid kritikája

SZŐCS ATTILA

Milton Friedman közismert írását (*The Methodology of Positive Economics*, 1953) időközönként újraértelmezik és kritizálják (Wible: 1982), ennek ellenére az értelmezések és kritikák sora nem okoz látványos kárt az írás elismertségében, hisz még mindig az egyik leginkább idézett és hivatkozott esszé a gazdaságelmélet területén. Boland (1979) különlegesnek találja azt a tényt, hogy mindazok ellenére, hogy a Friedman-cikket a különböző folyóiratokban szinte csak kritika érte, mégis a legtöbb tankönyv idézi, és egészen sajátos magyarázatot talált erre az ellentmondásra. Egyetlen mondatban minden eddigi kritikát szőnyeg alá sepert azzal az egyszerű érveléssel, hogy egyikük sem értette meg igazán a *Pozitív közgazdaságtan módszertaná*t. Szerinte a megoldás tulajdonképpen az instrumentalizmusban rejlik, amire Friedman is az elméletét építette. McLachalan és Swales (1982) szerint bármennyire is bebizonyosodna – Boland törekvéseinek köszönhetően –, hogy Friedman elmélete következetes, még mindig nem győzött meg bennünket sem Boland, sem Friedman arról, hogy a közgazdász társadalomnak el kellene fogadnia és alkalmaznia kellene az elméletet.

Megtörténhet, hogy *Pozitív közgazdaságtan módszertana* létrejöttéhez lényegesen hozzájárultak azok a kritikák, amelyeket Patinkin (1949) fogalmazott meg Friedman korábbi munkásságával kapcsolatban (Leeson: 1998). Patinkin többek között metodológiai következetlenséggel vádolta Friedmant, s úgy értékelte, hogy munkássága épp azokon a területeken mutat hiányosságokat, amelyeken más kutatásokkal szemben szigorú elvárásai voltak. Patinkin szerint Friedman messze eltávolodott az empirikus ellenőrzés gyakorlatától, amit más kutatóktól mindig megkövetelt. A folyamatos kritikákra Friedman 1948-ban azt válaszolta, hogy már dolgozik egy tanulmányon, ami azokra a metodológiai problémákra jelentene választ, amelyeket Patinkin korábban megfogalmazott (Leeson: 1998).

A *Pozitív közgazdaságtan módszertana* legmeghatározóbb és leginkább vitatott tétele az, ami a hipotézisek érvényességének bizonyítására vonatkozik. A friedmani értelmezésben egy hipotézis érvényességének egyedüli tesztje az előrejelzések és a tapasztalat összehasonlítása. Rotwein (1959) nem tartotta elfogadhatónak Friedman tételét, miszerint a realisztikus hipotézisek bennfoglalt (implicit) előrejelzéseket tartalmaznak, amelyek egy elmélet érvényességének megfeleltethetőek. A tudományos vita kialakulásának okát Wible (1982) abban a törekvésben látja, ami rendkívül fontos filozófiai problémákat von be a gazdaságtani gondolkodásba. A tudományfilozófia legfontosabb kérdése Wible szerint az,

ujforum.qxp 5/2/2006 4:14 PM Page 14

hogy elkerülhető-e egyszerre a tudományelmélet két olyan nézete, mint a szkepticizmus és a fideizmus.

Jelen esetben a szkepticizmus azt a gondolkodásmódot képviseli, ami a végső tudást elérhetetlennek tekinti, a fideizmus pedig azt jelenti ki, hogy adott bizonyítatlan hipotézisek elfogadhatók a kutatások kiindulópontjaként.

Friedman értelmezői és kritikusai különbözőképpen viszonyultak a szkepticizmus és fideizmus problémájához. Rotwein, Hume-ra hivatkozva, a fideizmus egy szélsőséges formáját vállalta fel, Boland hosszú távon a szkepticizmust, rövid távon pedig a fideizmust tekintette elfogadhatónak (Wible: 1982). Ha elfogadjuk Wible érvelését, akkor egy rendkívül furcsa végkövetkeztetést fogalmazhatunk meg. A pozitív közgazdaságtan értelmezései olyan gazdaságtan képét sugallják, amely nem kritikai vizsgálódásra építkezik, hanem hitre, hiszen, Bolandot és még néhány kutatót kivéve, egyetlen modern közgazdász sem vette komolyan az indukció és a szkepticizmus problémáját. A következetlenség és fogalmi tisztázatlanságok mellett a Friedman-esszét talán a fideizmus vállalása miatt érte a legtöbb kritika. Bradynél (1986) újra találkozunk a gyakran emlegetett hit fogalmával. Szerinte ahhoz, hogy Friedman módszerét alkalmazhassuk, szükség van valamiféle hitre, ami nagyon hasonló a vallásos hithez.

Miközben a szakma számára a modern tudományok és a pozitív közgazdaságtan fideisztikus és következetlen jellege nem tűnt fel, Boland (1979) a problémát megfogalmazva úgy találta, hogy képes egy használható rendszert ajánlani a pozitív közgazdaságtan következetességének biztosítására. Amint már említettem, egyes szerzők (McLachlan és Swales: 1982) szerint Boland semmilyen kézzelfogható érveléssel nem szolgált a pozitív közgazdaságtan javára, ugyanakkor érvelése következetlennek bizonyult, hasonló hibákat követve el, mint amelyekért Friedmant is kritika érte. Boland a helyzet megoldására az instrumentalizmus megközelítését ajánlotta, aminek értelmezésében a hipotéziseket az előrejelzés hasznos eszközeinek kell tekintenünk, de ezentúl nincsen szerepük, jelentőségük. Boland (1979) úgy találta, hogy az instrumentalizmus reális alternatívát biztosíthat a konvencionalisták (pl. Rotwein) számára az indukció problémájának megoldásában. A szkepticizmus és fideizmus eredeti problémájára visszatérve, a konvencionalizmust olyan tudományelméleti megközelítésnek tekinthetjük, amely felismerve a tudás végső megismerésének lehetetlenségét, a valószínűségszámítás eszközéhez fordult. Wible (1982) szerint ez nem jelent mást, mint hogy a szkepticizmus problémáját megkerülve egy elmélet érvényességét a tudományos világba vetett hitre építjük (itt, amint látjuk, újra előkerült a hit problémája és szerepe). Mivel a valószínűség érvényessége nem bizonyítható (Wible: 1982), az érvényesség alapját a tudományos közösség által elfogadott

ujforum.qxp 5/2/2006 4:14 PM Page 15

konvenció biztosítja. A hit fogalmának használata különösen fontosnak bizonyul ott, ahol könnyedén áttekinthetővé teszi a különböző megközelítésekben rejlő esetleges érvényességi hiányosságokat vagy a megközelítések közötti különbségeket. Természetesen megkérdőjelezhető azoknak az elméleteknek a hitelessége, amelyek a hitre alapoznak.

A különböző metodológiák alkalmazhatóságával kapcsolatban, a friedmani módszertanhoz kötődő tudományos vitában az indukció problémája többször is központi szerepet kap. A központi kérdés az indukcióval kapcsolatban: hogyan lehet általános törvényt megfogalmazni véges számú történések, adatok egymásutániságából.

Hoovernek (1984), akárcsak a fent említett szerzőknek, fenntartásai voltak Boland és Frazer meglátásával kapcsolatban, miszerint Friedman módszertanát az instrumentalizmus tudományelméleti vonulatának részeként kell értelmeznünk, ő azonban nem kérdőjelezte meg a feltevés érvényességét. Hoover (1984) szerint nem elfogadható a követelésük, hogy az instrumentalizmust a rövid távú tervezés módszerének kell tekintenünk. Boland (1982) nyíltan kijelenti, hogy az instrumentalizmus a rövid távú gyakorlati problémákra korlátozódik, Hoover számára azonban az instrumentalizmus még a rövid távú problémák esetében sem tekinthető használható metodológiának. Boland szerint Friedman mint instrumentalista számára az igaz előrejelzések biztosításában a hipotézisek kiválasztása ezeknek a sikerességén alapszik. A megfogalmazással az a probléma, hogy elrejti a tényt, miszerint sikeresnek bizonyult hipotéziseket könnyedén megjelölhet a kutató, azonban a cél az lenne, hogy az előrejelzések bizonyuljanak sikeresnek. Ha az instrumentalizmus tökéletes logikai következetességgel olyan problémákat old meg, melyek megoldásait már ismerjük, akkor nem tekinthető hasznos módszernek.

Friedman és az instrumentalizmus kapcsolatának van egy olyan oldala is, ahol a friedmani instrumentalizmust a Dewey-féle *instrumental philosophy* egy sajátos változatának tekintik. Pontosabban Wible az 1984-es publikációjában Dewey instrumentális filozófiájából vezeti le Friedman módszertanának instrumentalizmushoz való rendelését. Ha nagyon röviden áttekintjük azt a logikai szerkezetet, ami Wible-t a végleges következtetéshez vezette, akkor a következő lépéseket jelölhetjük meg:

– Wible rokonságot vél felfedezni Popper és Dewey gondolkodásmódja között.

– Elfogadva Boland érvelését, Friedman módszertani instrumentalista.

– Elfogadva Lakatos érvelését, miszerint Popper konvencionalista, akkor Friedman módszertana a popperi gondolkodásmód egy sajátos változata.

– Minekutána pedig Popper és Dewey között kapcsolatot teremtett, egyértelműen következik a fentiekből, hogy:

– Friedman módszertana egy sajátos változata Dewey filozófiájának.

ujforum.qxp 5/2/2006 4:14 PM Page 16

A fenti érvelésnek túlzottan sok hiányossága van ahhoz, hogy alkalmazhatónak tekintsük. Wible fenntartás nélkül elfogad mások által használt felcímkézett elméleteket, filozófiákat, majd leegyszerűsített szerkezetek mentén kialakítja következtetéseit, amelyek, ami a tudományos igényességet illeti, a fentiekből adódóan gyenge alapokon állnak. Ha elméleteket rokonítunk, lényeges, hogy az árnyalatnyi különbözőségekre is érzékenyek legyünk, ellenkező esetben komoly hibákat követhetünk el. Dewey instrumentális filozófiája teljességgel elhatárolja magát a tudomány instrumentális látásmódjától, és Wible érvelését két más szerző is kivételezte (Liebhafsky és Liebhafsky: 1985), kritikájukra azonban Wible újabb tanulmánnyal válaszolt.

Friedman esszéjének egy alaptétele számos kritika számára biztosított témát, amelyeket annyiban találtam érdekesnek, hogy több szempontból marasztalták el, mondhatni az idők során teljesen körülrágták, bár nem tűnik úgy, hogy ezáltal valami is letisztult volna. Friedman metodológiája szerint egy elmélet értékét annak előrejelző ereje határozza meg. Ebből egyenesen következik a friedmani érvelés szerint, hogy a hipotézisek egyetlen hiteles próbája az eredményekkel való összehasonlításuk. Zavaró következményei vannak ennek a gondolatmenetnek, mert a jövőbe helyezi az elmélet értékelésének lehetőségét. Adott konkrét esetben éveket, akár évtizedeket is kellene várnunk ahhoz, hogy a hipotézisek érvényességével kapcsolatban teljes bizonyossággal dönthessünk. Ha pedig az elméletet alkalmazva mégis van arra lehetőség, hogy a jelenben teszteljük a hipotéziseinket, akkor sincsen pontosan meghatározva, mit ért ő előrejelző erő alatt (predictive power). Amennyiben pedig a jövőbeli tapasztalatoknak kell teret biztosítani a hipotézisek tesztelésére, számos probléma felmerülhet. Könnyen megtörténhet, hogy a jövőbeni történések, főleg a gazdasági szférában bekövetkezettek, már egyáltalán nem igényelnek olyan elméletet, amely elmagyarázza, miért következett be az, ami bekövetkezett. Egy elméletnek gyakran döntési felületet kell biztosítania vállalatok számára, és így arra van a legnagyobb szükség, hogy a jelenben tesztelhessük az érvényességüket. Ugyanakkor megtörténhet, hogy idővel annyira követhetetlen módon változnak meg a kutatott jelenségeket alakító tényezők, hogy a hipotézisek és tapasztalat összehasonlítása teljességgel irrelevánssá válik.

További zavaró tényező, hogy Friedman és, úgy tűnik, Boland is, néha felcserélve ugyanazzal a jelentéssel használják az előrejelzés és magyarázni fogalmakat egy elmélettel kapcsolatban. Egy elméletnek, ami adott jelenségeket magyaráz, teljesen más formája van, mint egy olyan elméletnek, ami előre jelez.

Friedman metodológiája nem határozza meg, milyen kritériumok szerint választhatunk a különböző hipotézisek közül. Sőt: a hipotézisek kiválasztásában annak

ujforum.qxp 5/2/2006 4:14 PM Page 17

sincsen jelentősége, hogy igazak-e vagy hamisak. A fent tárgyalt szkepticizmus és fideizmus tudományelméleti problémájához ezen a ponton kötődik a metodológia tárgyalása. Az én meglátásomban, a különböző tudományelméleti megközelítések viszonyát szemlélve, Friedmant fideizmussal jellemezném.

A következetesség azt igényli ezek után, hogy megvizsgáljuk, a friedmani metodológia milyen mértékben használható, és ennek elvégzésére a legideálisabb, ha éppen a Friedman által végzett előrejelzéseket vizsgáljuk meg. Hosszú listát lehet készíteni azokról a Friedman által végzett előrejelzésekről, amelyek nem igazolódtak be, kezdve az 1969–1971-es előrejelzéstől az infláció és a reál GDP alakulásáról (Friedman, 1971), ahogyan nem következtek be az 1971 utáni előrejelzések sem: az 1974–1975-ös előrejelzés a kőolaj árának és mennyiségének változásairól, az OPEC kartell folytatólagos létezése, az inflációra vonatkozó előrejelzések 1981 és 1985 között.

Irodalomjegyzék:

Boland, L.: A Critique of Friedman's Critics. *Journal of Economic Literature*, 1979. Vol. 17. June.

Brady, M. E.: A Note on Friedman's Application of his "Methodology of Positive Economics". *Journal of Economic Issues*, 1986. Vol. XX. No. 3.

Dennis, K.: Boland on Friedman: A Rebuttal. *Journal of Economic Issues*, 1986. Vol. XX. NO. 3.

Frayer, W. J. – Boland, Lawrence: An essay on the foundation s of Friedman's methodology. *American Economic Review*, 1983. Vol. 73. March.

Friedman, M.: The Methodology of Positive Economics. In: *Essays In Positivist Economics*. University of Chicago Press, 1953.

Hoover, K. D.: Methodology: A Comment on Frazer and Boland. *The American Economic Review*, 1984. Vol. 74. No. 4.

Mason, W. E.: Some Negative Thoughts on Friedman's Positive Economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 1980–1981. Vol. III. No. 2.

McLachalan, H. V. – Swales, J. K.: Friedman's Methodology. A Comment on Boland. *Journal of Economic Studies*, 1982. Vol. 9. March.

Leeson, R.: The Early Patinkin – Friedman Correspondence. *Journal of the History of Economic Thought*, 1998. Vol. 20. No. 4.

Stanley, T. D.: Positive Economics and its Instrumental Defense. *Economica*, 1985. Vol. 52. August.

Wible, J. R.: Friedman's Positive Economics and the Philosophy of Science. *Southern Economic Journal*, 1982. Vol. 49. October.

*** The Instrumentalism of Dewey and Friedman. *Journal of Economic Issues*, 1984. Vol. 17. December.

*** Institutional Economics, Positive Economics, Pragmatism, and Recent Philosophy of Science: Reply to Liebhafsky and Liebhafsky. *Journal of Economic Issues*, 1985. Vol. 19. December.